

LUSTRAČNÍ PROCESY

PAVEL ŽÁČEK

ÚVOD

Lustrace, původně vnitřní technický termín československé tajné policie, se postupem času poměrně nepřesně stal zastřešujícím společensko-politickým termínem zahrnujícím legislativu a mocenské procedury nové demokratické moci, na rozložení systému totalitní nomenklatury, a zákonným ústavně konformním instrumentem bránícím špičky státu a jeho instituce před představiteli a funkcionáři ideologických a represivních organizací komunistického režimu.

HISTORICKÉ POZADÍ

Vedení Komunistické strany Československa (KSČ) si během své vlády zajišťovalo držení totalitní moci a kontrolu nad jednotlivými orgány státu a politickými i společenskými institucemi zejména pomocí systému tzv. kádrové nomenklatury, podle něhož příslušný stranický orgán schvaloval personální obsazení klíčových funkcí na všech úrovních (federální, republiková, krajská, okresní, obvodní).¹ Od počátku „sametové revoluce“ v Československu, tj. od 17. listopadu 1989, bylo klíčovým problémem opozice, jak dosáhnout odchodu představitelů komunistického režimu – anebo osob komunistickým režimem schválených a prověřených – z význačných politických, státních a posléze i hospodářských funkcí. Teprve později se hlavním požadavkem – bezprostředně souvisejícím i s otázkou národní bezpečnosti – stalo zabránění návratu osob orientovaných na podporu totalitního režimu do vysokých státních a společenských funkcí.

Zpočátku studentské hnutí požadovalo pouze *okamžitě potrestání (...) všech osob odpovědných (...) za rozpoutání pražského masakru...*² Občanské fórum po svém vzniku vyhlásilo požadavek odstoupení všech členů předsednictva ústředního výboru KSČ bezprostředně spojených s přípravou okupace armádami

---

1 Srov. HRADECKÁ, Vladimíra, KOUDELKA, František, *Kádrová politika a nomenklatura 1969–1974*. Praha 1998; *Rudá nomenklatura*. Praha 1992.

2 Míněna studentská demonstrace 17. 11. 1989, brutálně potlačená komunistickými bezpečnostními složkami. *Deset pražských dnů. 17.–27. listopad 1989. Dokumentace*. Praha 1990, s. 31–32.

Varšavské smlouvy ze srpna 1968, odpovědných navíc *za mnohaletou devastaci všech oblastí společenského života*. Kromě členů nejvyššího politického vedení měl z funkce odstoupit také federální ministr vnitra generálporučík František Kincl, zodpovědný *za všechny zásahy* komunistické policie v posledních měsících.³ Demokratická iniciativa požadavky opozice rozšířila na *rychlé odstoupení čs. vlády*...⁴ Deset dní od zahájení revoluce Občanské fórum formulovalo požadavek na zrušení Lidových milicí, ozbrojené složky komunistické strany.⁵

V prvních osmi dnech prosince 1989 komunistická tajná policie Státní bezpečnost zničila z rozkazu vedení federálního ministerstva vnitra desetitisíce operativních svazků o sledování československých občanů i cizinců.⁶ Občanské fórum mezitím společně s Veřejností proti násilí prohlásilo, že *musí být zrušena nomenklatura na všech stupních a ve všech resortech*.⁷ Zároveň obě opoziční hnutí zveřejnila požadavek na okamžité odvolání dvou nejvyšších šéfů generální prokuratury.⁸ V polovině prosince lídr opozice Václav Havel prohlásil: *Pravda ovšem je, že totalitní systém se zaštiťoval komunistickou stranou a že tudíž všichni komunisté bez výjimky nesou zvýšenou odpovědnost za marasmus, v němž se naše země ocitla*.⁹

Dne 22. prosince 1989 navrhlo Koordinační centrum Občanského fóra, aby čs. vláda okamžitě zastavila činnost tajné policie a zrušila především útvary Státní bezpečnosti, zaměřené *na sledování činnosti občanů a občanských aktivit*. Dále požadovalo rozpustit „zvláštní oddělení nebo odbory“ vytvářející síť *informátorů ke sledování občanů a k podávání zpráv o jejich aktivitách*. Kromě personálních změn ve vedení těchto útvarů měla být prověřena *dosavadní činnost každého jednotlivého příslušníka Státní bezpečnosti*. Komunistická tajná policie byla označena za škodlivou sněť. *Očistit naši vlast od této sněti je nesmírně složitý, ale nezbytný krok, který je nutno okamžitě provést*.¹⁰

O několik dní později však Koordinační centrum Občanského fóra změnilo názor a rozhodlo se nepřistoupit za stávající situace k okamžitému rozpuštění Státní bezpečnosti. Z činnosti měly být vyloučeny *všechny její nebezpečné složky*, provedena analýza s cílem posouzení stavu bezpečnostního aparátu, na jehož základě by byl konstituován *nový systém bezpečnosti a obrany státu*.¹¹

---

3 Tamtéž, s. 47–48, 248, 326.

4 Tamtéž, s. 90.

5 SUK, Jiří (ed.), *Občanské fórum. Listopad–prosinec 1989*, díl II. Brno 1998, s. 34.

6 ŽÁČEK, Pavel, *Jakešovo gestapo. Komunistické mocenské orgány a listopad 1989*. Cheb 2019, s. 411–437.

7 SUK, Jiří, *Občanské fórum*, s. 48.

8 Tamtéž, s. 103.

9 Tamtéž, s. 245.

10 Tamtéž, s. 274–275.

11 Tamtéž, s. 291.

Po personálních změnách ve vedení federálního ministerstva vnitra, reorganizaci a zrušení Státní bezpečnosti se nová kontrarozvědná služba – úřad FMV pro ochranu ústavy a demokracie – pustila do rekonstrukce agenturních sítí, a na základě žádostí jednotlivých ústavních činitelů zjišťovala (lustrovala) v evidenci bývalé Státní bezpečnosti, kdo byl spolupracovníkem komunistické tajné policie.¹² Následně dne 22. března 1990 proběhla z pokynu ministra vnitra Richarda Sachera lustrace všech poslanců federálního parlamentu, obou republikových parlamentů a členů všech tří vlád.

FORMY OCHRANY NOVĚ VZNIKLÝCH ÚSTAVNÍCH, POLITICKÝCH A EKONOMICKÝCH STRUKTUR

Po dohodě s prezidentem Václavem Havlem vydal 2. dubna 1990 ministr vnitra pokyn, kterým chtěl údajně v zájmu *zajištění stability politického vývoje s okamžitou platností* zabránit lustracím prezidenta republiky, členů federální i republikových vlád, poslanců federálního i republikových parlamentů a předáků politických stran. Následně dokonce zastavil *veškerou lustraci* a poskytování archivních materiálů.¹³ Tato jeho opatření – zejména lustrace poslanců parlamentu – však vyvolala rozsáhlou politickou krizi. Souboj o archivy Státní bezpečnosti a jejich obsah zasáhl nejvyšší politická místa, včetně prezidenta republiky.

Předseda branně-bezpečnostního výboru federálního parlamentu Ladislav Lis, kritik nedostatečných změn ve federálním ministerstvu vnitra, dne 8. května 1990 prohlásil: *Chceme-li odstranit vliv komunistické strany na činnost ministerstva vnitra, musíme odstranit aparát, který zajišťoval její neomezenou moc. (...) Smyslem je likvidovat systém Státní bezpečnosti, o kterém je prokázáno, že byl oporou totality komunistické strany a měl fašizující tendence.*¹⁴

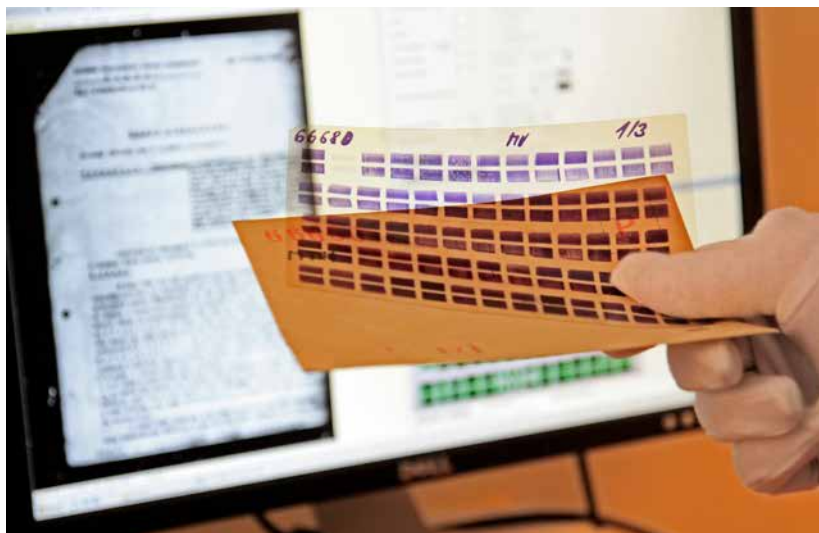
Pod tlakem situace 21. května 1990 čs. vláda umožnila lustrace kandidátů jednotlivých politických subjektů do zákonodárných sborů, ovšem za předpokladu, že s nimi budou souhlasit a výsledek bude určen vedení strany, která o проверku požádala. Bezkonceptnost a mimozákonné nakládání s lustračními údaji a někdy i archivními svazky Státní bezpečnosti vyvrcholilo krátce před prvními svobodnými volbami medializací někdejší spolupráce předáků politických stran či hnutí s komunistickou tajnou policií (aféry Bartončík, Budaj).¹⁵

12 K postupnému odhalování evidenčního a registračního systému Státní bezpečnosti srov. FROLÍK, Jan, Pasti na lustrační pouti, in: *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*, 1993, č. 33, s. 63–77.

13 ŽÁČEK, Pavel, 'Sachergate': první lustrační aféra. Nesnáze postkomunistické elity (nejen) se svazky Státní bezpečnosti, in: *Paměť a dějiny*, 2007, č. 1, s. 63–64.

14 Tamtéž, s. 76–77.

15 KOPEČEK, Lubomír, *Éra nevinosti. Česká politika 1989–1997*. Brno 2011, s. 55–57.

Určitá část agenturně-operativních svazků Státní bezpečnosti i zpravodajské správy Generálního štábu FMNO byla archivována na mikrofiších. Foto Peter Rendek.

PRÁVNÍ ÚPRAVA LUSTRACÍ

V podstatě od listopadu 1989 až do září 1991 řešila postkomunistická politická elita, zda a jak se má nové demokratické ústavní zřízení bránit proti reziduům komunistického totalitního systému. Vzhledem k tomu, že Komunistická strana Československa nebyla na přelomu roku 1989/1990 zrušena,¹⁶ veškerá pozornost se zaměřila na federální ministerstvo vnitra a jím řízené struktury. Zároveň se diskutovalo, jakou formu by měla mít případná právní úprava a čeho by se měla týkat.

---

16 FIALA, Petr, HOLZER, Jan, MAREŠ, Miroslav, PŠEJA, Pavel, *Komunismus v České republice*. Brno 1999, s. 96, 100–101.

17 Srov. např. SUK, Jiří, *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize*. Praha 2003, s. 355–380; MĚCHÝŘ, Jan, *Velký převrat či snad revoluce sametová?* Praha 1999, s. 125–134; ŽÁČEK, Pavel, *'Sachergate': první lustrační aféra*, s. 50–81; SUK, Jiří, *Prezident Václav Havel a břemeno (komunistické) minulosti. Lustrace jako politický a morální problém*, in: GJURIČOVÁ, Adéla, KOPEČEK, Michal, ROUBAL, Petr, SUK, Jiří, ZAHRADNÍČEK, Tomáš, *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha 2001, s. 143–171; SUK, Jiří, *Politické hry s „nedokončenou revolucí“*. Účtování s komunismem v čase Občanského fóra a po jeho rozpadu, in: *Tamtéž*, s. 17–60.

18 Srov. např. NĚMEČEK, Tomáš, RYCHETSKÝ, Pavel, *Diskrétní zóna*. Praha 2011, s. 112, 115–116.

V důsledku řady politických afér postkomunistické moci,¹⁷ souvisejících také s očistou ústředních orgánů státu,¹⁸ politického života, veřejné správy a médií,¹⁹ odhalování konkrétní činnosti nejvyšší komunistické nomenklatury, medializace zločinů a porušování lidských práv jejími mocenskými oporami (zejména Státní bezpečností), využívání masové agenturní a informátorské sítě sovětského typu ke kontrole státu a společnosti, dospěla nová česká a slovenská politická reprezentace v rozmezí desíti až šestnácti měsíců po „sametové revoluci“ k nutnosti přijmout zákonnou úpravy ochrany tehdy křehkého demokratického ústavního zřízení.²⁰

Po rozsáhlé veřejné diskusi, mimo jiné i na základě zjištění parlamentní vyšetřovací komise Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní republiky (ČSFR) pro objasnění událostí 17. listopadu 1989 přijaly federální i republikové parlamenty tzv. lustrační zákony, se záměrem změnit zákonnou cestou stávající obsazení špiček státního aparátu osobami kompromitovanými službou a spoluprací s komunistickou totalitní mocí v letech 1948–1989 a nově do budoucna nastavit podmínky obsazování vybraných funkcí.²¹

Dne 4. října 1991 konečně přijal federální parlament zákon č. 451/1991 Sb., kterým stanovil *některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní republiky, České republiky a Slovenské republiky*, vztahující se k výkonu funkcí obsazovaných volbou, jmenováním anebo ustanovováním v orgánech státní správy, v armádě,²² zpravodajské službě, policejním sboru, dále pak v kanceláři prezidenta, kanceláři parlamentu, úřadu vlády, kancelářích ústavního i nejvyššího soudu, prezídiu akademie věd, státním rozhlasu a televizi, tiskové kanceláři; dále vedoucích organizací a vedoucích pracovníků ve státních podnicích a organizacích, akciových společnostech

---

19 K mimozákonné lustraci v Československé tiskové kanceláři a následnému propouštění zaměstnanců srov. UHL, Petr, *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla*. Praha 1998, s. 159–160.

20 Srov. KOZÁK, Jiří, *Právo na pomezí diktatury a demokracie. Právní vyrovnání s totalitní minulostí v České republice po roce 1989*. Praha 2014, s. 98–106; GJURIČOVÁ, Adéla, ZAHRADNÍČEK, Tomáš, *Návrat parlamentu. Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989–1992*. Praha 2018, s. 85–96.

21 Srov. ŽÁČEK, Pavel, *Boje o minulost. Deset let vyrovnávání se s komunistickou minulostí – pokus o předběžnou bilanci*, Brno 2000, s. 47–53; DAVID, Roman, *Lustration and Transitional Justice. Personnel Systems in the Czech Republic, Hungary, and Poland*. Philadelphia 2011, s. 70–77; ŽÁČEK, Pavel (ed.), *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989*. Díl 1, Praha 2013, s. 7–16; ŽÁČEK, Pavel (ed.), *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989*. Díl 2, Praha 2013, s. 15–25; KOPEČEK, Lubomír, *Éra nevinnosti*, s. 114–121; GJURIČOVÁ, Adéla, ZAHRADNÍČEK, Tomáš, *Návrat parlamentu*, s. 96–100; SUK, Jiří, *Politické hry s „nedokončenou revolucí“*, s. 168–172; UHL, Petr, *Právo a nespravedlnost*, s. 160–163.

22 V Čs. armádě a resortu federálního ministerstva obrany se zákon vztahoval na funkce s plánovanou hodnotou plukovník a generál a funkce vojenských přidělců (§ 1, odst. 2).

většinou vlastněných státem, podnikách zahraničního obchodu, státních drahách, státních fondech, státních peněžních ústavech a státní bance. Na vysokých školách se vztahoval na funkce volených akademických funkcionářů.

Obdobně zákon upravil podmínky pro výkon funkce soudce, přísedícího, prokurátora, vyšetřovatele prokuratury, státního notáře, státního arbitra a pro osoby vykonávající činnost justičního čekatele, právního čekatele prokuratury, notářského čekatele a arbitrážního čekatele. V neposlední řadě též upravil podmínky spolehlivosti pro možnost provozování některých koncesovaných živností (§ 1).

Jako předpoklad pro výkon výše uvedených funkcí byla stanovena podmínka, že občan nesměl v období od 25. února 1948 do 17. listopadu 1989 být členem či příslušníkem komunistické stranické či vládní nomenklatury, hierarchicky seřazeno konkrétně:

- a/ ústředního výboru Komunistické strany Československa (Komunistické strany Slovenska), Byra pro řízení stranické práce v českých zemích (Výboru pro řízení stranické práce v českých zemích), tajemníkem orgánu komunistické strany od stupně okresního (či jemu na roveň postaveného) výboru výše, předsednictva těchto výborů, s výjimkou těch, kteří tyto funkce zastávali pouze v období od 1. 1. 1968 do 1. 5. 1969 (tj. během a po skončení pražského jara),
- b/ akčního výboru Národní fronty či prověřkových komisí po komunistickém převzetí moci 25. 2. 1948, prověřkových a normalizačních komisí po okupaci Československa armádami Varšavské smlouvy 21. 8. 1968,
- c/ Lidových milicí,
- d/ aparátu orgánů od okresního výboru po ústřední výbor KSČ (anebo Komunistické strany Slovenska) úseku politického řízení Sboru národní bezpečnosti,
- e/ studujícím na Vysoké škole Felixe Edmundoviče Dzeržinského [KGB] při Radě ministrů Svazu sovětských socialistických republik pro příslušníky Státní bezpečnosti, Vysoké škole ministerstva vnitra Svazu sovětských socialistických republik pro příslušníky Veřejné bezpečnosti, Vyšší politické škole ministerstva vnitra Svazu sovětských socialistických republik, vědeckým aspirantem nebo účastníkem kurzů delších než 3 měsíce na těchto školách,
- f/ příslušníkem Státní bezpečnosti,
- g/ evidovaným spolupracovníkem Státní bezpečnosti (v kategorii rezident, agent, držitel propůjčeného bytu, držitel konspiračního bytu, informátor nebo ideový spolupracovník).²³

Ministr obrany mohl zprvu prominout příslušnost ke Státní bezpečnosti, pokud by uplatnění podmínky *narušilo důležitý bezpečnostní zájem státu* a nebyl *tím ohrožen účel tohoto zákona* (§ 2). Skutečnosti dle příslušných paragrafů zákona se dokládaly buď osvědčením vydaným ministerstvem vnitra, anebo čestným prohlášením (§ 4).

---

23 ŽÁČEK, Pavel, Lustrační zákon po dvaceti letech, in: *Paměť a dějiny*, 2011, č. 4, s. 127.

Lustracní databáze
View: Lustrace 48

Search
 Jméno začína na Josef * a anebo obsahuje
 Příjmení začína na Masin * a anebo obsahuje
 Datum (dd.mm.rrrr) začína na 08.03.1932 * a anebo obsahuje
 Os. ev. číslo obsahuje
 Typ evidence obsahuje
 Poznámka obsahuje
 Hledat (*) [Resetovat kritéria pro vzhledávání](#) [Vypnout zvyraznění](#)

Záznamů 1 až 14 z celkem 14

Jméno	Příjmení	Datum (dd.mm.rrrr)	Os. ev. číslo	Typ evidence	Poznámka	Link na dokument
Josef	Masin	08.03.1932		SARP3 - Archivní protokol V svazků MV (1 - 1612)	V-713 MV. čisl. V spisu: 7064	zobrazit soubor
JOSEF	MASIN	08.03.1932	0384572	EZO	lustrovat dál v EZO, zkontrolovat blokační kartu	
JOSEF	MASIN	08.03.1932		RAP	V	
JOSEF	MASIN	08.03.1932		RAP	A	
JOSEF	MASIN	08.03.1932		RAP	C	
JOSEF	MASIN	08.03.1932		RAP	A	
Josef	Masin	08.03.1932		SARP	Protokol fondu "Z" op. svazku 82/3 (1-534)	zobrazit soubor
Josef	Masin	08.03.1932		APIS	Křim. neuvedeno. AC: 8895, RegC: 20781	zobrazit soubor
JOSEF	MASIN	08.03.1932		EZO-KARTA	1932-03-08	zobrazit soubor
JOSEF	MASIN	08.03.1932	331290	SEZO	1932-03-08	
JOSEF	MASIN	08.03.1932	331290	SEZO	1932-03-08	
JOSEF	MASIN	08.03.1932	331290	SEZO	1932-03-08	
JOSEF	MASIN	08.03.1932	331290	SEZO	1932-03-08	
Josef	MASIN	08.03.1932		Centrala	Registř kontrarozv. rozpracování (1-1030)	zobrazit soubor

Výpis z autonomního informačního systému Archivu bezpečnostních složek (Lustrace 48) k osobě Josefa Mašína (stav 2014). Zdroj ABS.

V odůvodněných případech mohli ministr vnitra i ředitel zpravodajské služby a šéf policejního sboru prominout podmínku výkonu funkce, *pokud by její uplatnění narušilo důležitý bezpečnostní zájem státu* a nebyl tím ohrožen účel tohoto zákona (§ 3).

Před volbou, jmenováním či ustanovením do funkce, u nichž podmínky k obsazení upravoval tento zákon, předkládal občan vedoucímu orgánu či organizace osvědčení vydané ministerstvem vnitra a čestné prohlášení (§ 5).

Jestliže občan nespĺňoval předpoklady pro výkon funkce, měl jeho pracovní anebo služební poměr skončit výpovědí danou organizací nejpozději do 15 dnů ode dne, kdy se o tom dozvěděla, pokud nedošlo k jeho zařazení na jinou funkci. Identický postup byl zvolen, *odmítl-li občan učinit čestné prohlášení [...] nebo je-li čestné prohlášení nepravdivé* (§ 14). Pokud prokurátor nebo vyšetřovatel prokuratury nespĺňoval předpoklady pro výkon funkce, byla i tato skutečnost důvodem pro skončení pracovního poměru (§ 15). Příslušný orgán dokonce mohl podat návrh na odvolání soudce nebo přísedícího z jeho funkce (§ 16). Do dvou měsíců od doručení nálezu občan mohl požádat příslušný krajský soud o přezkoumání jeho obsahu; stejně tak jako neplatnosti skončení pracovního nebo služebního poměru (§ 18).

Zákon umožnil vydavatelům periodického tisku a provozovatelům rozhlasového a televizního vysílání, agenturního zpravodajství a audiovizuálních pořadů s licencí požádat *sami za sebe nebo po předchozím písemném souhlasu za pracovníka,*

kteřého zaměstnávají a který se podílí na tvorbě myšlenkového obsahu uvedených sdělovacích prostředků, ministerstvo vnitra o vydání osvědčení. Obdobně mohli předsedové či jim na roveň postavení představitelů politických stran, politických hnutí a sdružení za sebe nebo za člena vedení politické strany, politického hnutí nebo sdružení požádat po jeho předchozím písemném souhlasu o vydání osvědčení nebo nálezu (§ 21). Jeden ze závěrečných paragrafů zakázal zveřejňování skutečností uvedených v osvědčení nebo v nálezu, osvědčení nebo nálezu samotného, stejně tak jako jakýchkoliv podkladů k jejich vypracování, bez předchozího písemného souhlasu občana (§ 19).

Logickým omezením účinnosti zákona je časový faktor: stanovené podmínky se vztahují pouze na občany České republiky narozené před 1. prosincem 1971, tj. k 1. prosinci 1989 starší osmnácti let (§ 20).

Zákon č. 451/1991 Sb. nabyl účinnosti dnem vyhlášení a pozbytí jí měl po pěti letech dne 31. prosince 1996. Obě republikové parlamentní komory v průběhu jara 1992 přijaly tzv. malé lustrační zákony (č. 74/1992 Zb., č. 279/1992 Sb.), vztahující se na republikové policejní sbory a orgány vězeňské služby, stanovující na identickém principu velmi obdobné podmínky pro funkcionáře obou bezpečnostních složek.²⁴

Ministerstvo vnitra pro účely naplňování tzv. lustračních zákonů provádělo šetření ve svém archivu²⁵ (dříve ústřední operativní evidenci Státní bezpečnosti,²⁶ dnes v Archivu bezpečnostních složek²⁷), aby potvrdilo či vyloučilo, že prověřovaná osoba byla v letech 1948–1989 příslušníkem či funkcionářem Státní bezpečnosti anebo tajným spolupracovníkem Státní bezpečnosti. Údaje prokazované čestným prohlášením mohou být ověřeny zčásti v Archivu bezpečnostních složek (politické orgány bezpečnostních složek, studenti bezpečnostních kurzů v Sovětském svazu), anebo v Národním archivu (příslušníci komunistické nomenklatury v bývalých kádrových evidencích KSČ) či státních oblastních archivech (akční výbory, prověřkové komise).

---

24 ŽÁČEK, Pavel, *Lustrační zákony v České republice. Aplikace zákonů č. 451/1991 Sb. a č. 279/1992 Sb.* Dostupné on-line: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/konference/20let-pote/twenty-years-after-zacek.pdf> (citace k 1. 3. 2020).

25 Tzv. lustrační osvědčení vydávaly v letech 1991–1992 I. divize FMV, od roku 1993 odbor personální, od ledna do října 1998 odbor archivní a spisové služby MV ČR a od listopadu 1998 až dosud bezpečnostní odbor MV ČR. Viz odpověď ministra vnitra ČR Lubomíra Metnara na písemnou interpelaci, 26. 2. 2018, dostupné on-line: <https://www.ods.cz/clanek/16669-pisemna-interpelace-na-ministra-vnitra-ve-veci-statistickych-udaju-o-aplikaci-zakonu-c-451-1991-sb-a-279-1992-sb-ministerstvem-vnitra-v-letech-1992-2017> (citace k 1. 3. 2020).

26 K její podobě srov. RENDEK, Peter, EZO – evidence zájmových osob, in: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2012, č. 10, s. 279–327.

27 K rozvoji lustračního systému po vzniku ÚSTR/ABS srov. SCHOVÁNEK, Radek, ŽÁČEK, Pavel, *Lustrace v evidencích bezpečnostních složek. Od evidence zájmových osob až k zákonu o účastnících odboje a odporu proti komunismu*, in: ŽÁČEK, Pavel a kol., *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. sborník o protikomunistickém odboji*. Praha 2015, s. 35–72.

ÚSTAVNÍ PŘEZKUM

Dne 26. listopadu 1992 se k tzv. velkému lustračnímu zákonu vyjádřil federální ústavní soud, který ve svém nálezu dospěl k závěru, že *demokratický stát má nejen právo, ale i povinnost prosazovat a chránit principy, na nichž byl založen a nemůže proto zůstat nečinný za situace, kdy vedoucí místa na všech stupních státní správy, hospodářského řízení a pod., byla obsazena podle dnes nepřijatelných kritérií totalitního systému* (nomenklaturní systém). Zároveň měl také usilovat o odstranění předchozí neoprávněné preference jedné skupiny favorizovaných občanů založené výlučně na principu příslušnosti k totalitní politické straně vůči vysoce převažujícímu zbytku ostatních občanů, u nichž tato – zjevně protiprávní preference představovala nesporně útlak a diskriminaci.

Ústavní soud uvedl, že v demokratických společnostech se ve státních i veřejných orgánech, obdobně též na pracovištích, majících vztah k bezpečnosti státu, požaduje splnění určitých státoobčanských předpokladů, které charakterizoval coby *loajalitu s demokratickými principy, na nichž je stát budován*. Při srovnání se situací za totalitního režimu, kdy veškerá vedoucí místa byla plošně na všech stupních obsazována nejen v rozporu s demokratickými principy a mezinárodními normami, ale též dokonce v rozporu s vlastním vnitrostátním právem, dotýkal se tzv. velký lustrační zákon pouze velmi omezeného okruhu pracovníků, a to výlučně v mocenském, správním a hospodářském aparátu, případně koncesovaných živností, které mohly být zdrojem určitých rizik z hlediska ochrany demokratického zřízení a jeho principů, bezpečnosti státu či ochrany státního tajemství, anebo takových funkcí, z nichž by bylo možné zjevně nebo skrytě ovlivňovat vývoj společnosti a žádoucí výkon funkcí jednotlivých orgánů či organizací.

Na rozdíl od totalitního systému, který byl založen na okamžitém účelu a nikdy nebyl vázán právními zásadami, tím méně zásadami ústavněprávními, demokratický stát vychází ze zcela odlišných hodnot a kritérií. Z tohoto důvodu není možné tzv. velký lustrační zákon chápat jako *odplatu vůči jednotlivým osobám nebo skupinám osob ani jako diskriminaci osob, které v minulosti v rozporu s obecně uznávanými principy samy, nebo v součinnosti či prostřednictvím represivních orgánů porušovaly základní lidská práva a svobody*.

Každý stát, tím spíše takový, který byl nucen strpět po dobu více než čtyřicet roků porušování základních práv a svobod ze strany totalitní moci, zdůraznil ústavní soud, má právo k nastolení demokratického zřízení a uplatnění takových zákonůch opatření, která směřují k odvrácení rizika subverze nebo možné recidivy totality nebo alespoň k jejich omezení.

Mimo jiné z těchto důvodů nebylo možné podle přesvědčení ústavního soudu státu upřít, aby v souladu s mezinárodními závazky ve svém vnitrostátním právu

symano

Příjmení B A B I Š		Data nar. 0 2 0 9 1 9 5 4	
Jméno Andrej		Přezdívká	
Pohlaví M	Stát. přísl. ČSSR	C.P.K.	Místo nar. Bratislava
Důvod evid. 3C	R.C. 2. 5. 0. 8. 5	Útvar XII. 90	Odb. 1. 01
Datum 10. 11. 81	Příjmení prac. Hegeduš	Linka 138	č. sl. p. 9524
Důvod	R.C.	Útvar	Odb.
Důvod	R.C.	Útvar	Odb.
Důvod	R.C.	Útvar	Odb.
Důvod	R.C.	Útvar	Odb.
Důvod	R.C.	Útvar	Odb.

Příjmení FILIP		Data nar. 13 01 1955	
Jméno Vojtěch		Přezdívká	
Pohlaví M	Stát. přísl. ČSSR	C.P.K.	Místo nar. Č.B.
Důvod evid.	R.C.	Útvar	Odb.
Datum	Příjmení prac.	Linka	č. sl. p.
Důvod evid.	R.C.	Útvar	Odb.
Datum	Příjmení prac.	Linka	č. sl. p.
Důvod	R.C.	Útvar	Odb.

Určená osoba pro styk se státním tajemstvím

F i l i p V o j t ě c h příjmení a jméno		13 1 1951 data narození
----- dřívější jméno	M státní občanství	Čes. Budějovice místo narození
Č. Budějovice	bydliště	
původní povolání	vedoucí kontrolor podniku nynější zaměstnání	
SFINX, np., Č. Budějovice	kde je zaměstnán	

MV č. ř. 742	registrační číslo svazku	součást - odbor - oddělení, kde je svazek veden a jméno operat. pracovníka S - Stb Č. Budějovice, 3. odbor, 4. oddělení	archivní číslo svazku schválen OS-0 4.5.1985 448/	místo uložení svazku III-4-85
		Tarabová LL		3 L V 05

Blokační karty Andreje Babiše a Vojtěcha Filipa v ústřední operativní evidenci SEO VOS FMV odkazující na jejich agenturní svazky u hlavní správy rozvědky (I. správa SNB) a správy kontrarozvědky v Bratislavě (XII. správa SNB). Na evidenční kartě osoby určené pro styk se státním tajemstvím byl pozměněn rok narození. Zdroj ABS.

stanovil pro výkon řídicích nebo dalších rozhodujících funkcí podmínky či předpoklady, v nichž zohledňuje i kritéria vlastní bezpečnosti, bezpečnosti občanů a zajišťuje svůj další demokratický vývoj.

Po pádu komunistického režimu budovaný právní stát, vycházející z hodnotové diskontinuity s totalitním režimem, pochopitelně nemohl vycházet z odlišného systému hodnot, a to ani za situace, že to formální normativní kontinuita právního řádu umožňovala. *Respektování kontinuity se starým hodnotovým systémem by totiž nebylo zárukou právní jistoty, ale naopak, bylo by zpochybněním hodnot nových, ohrožením právní jistoty ve společnosti a otráslu by tak posléze důvěrou občanů ve věrohodnost demokratického systému.*

Stanovení některých dalších předpokladů pro výkon některých funkcí a činností, upravených tzv. velkým lustračním zákonem ústavní soud vyhodnotil jako akt v zásadě přípustný, a to jak na základě ústavně právních norem, tak i v souladu s mezinárodně právními závazky. Argumentoval obdobnými opatřeními dalších posttotalitních evropských států, které je vnímaly jako *legitimní prostředek, jehož smyslem není ohrožení demokratické povahy ústavního zřízení a systému hodnot ústavního a právního státu ani základních práv svobod občanů, ale jejich ochrana a upevnění.*

Ústavní soud se zabýval i argumentem o možné retroaktivitě tzv. lustračního zákona, přičemž došel k názoru, že retroaktivita nebyla uplatněna vůbec. Zákon neprohlásil zastávání určitých funkcí v minulosti za protizákonné ani za právně postížitelné skutečnosti nebo dokonce skutkové podstaty trestných činů a nespojil s nimi zpětně nijaký právní následek.

Obdobně odmítl námitku, že v zákoně šlo o paušální postih podle formální příslušnosti k určitým kategoriím, a to především v těch případech, které, v souladu s politikou totalitního režimu, měly o sounáležitost s mocenským aparátem a jeho represivními složkami.

Ústavní soud ovšem ve svém nálezu vycházel z časové omezenosti zákona *na poměrně krátké období, v němž se předpokládá dovršení demokratického procesu* (do 31. 12. 1996).²⁸ Čeští zákonodárci nakonec dospěli k závěru, že toto období „dovršení demokratického procesu“ je příliš krátké a účinnost i platnost zákona prodloužili nejprve do konce roku 2000 (zák. č. 254/1995 Sb.) a posléze na neurčito (zák. č. 422/2000 Sb.). S ohledem na aktivní roli antisystémové Komunistické strany Čech a Moravy v českém politickém systému, její personální politice a relativizaci totalitních mechanismů i zločinů předlistopadového komunistického režimu, plní tzv. lustrační zákony svoji důležitou úlohu i nadále.

---

28 Srov. náleze Ústavního soudu ČSFR (pléna) ze dne 26. 11. 1992, sp. zn. Pl. ÚS 1/92, dostupné on-line: <http://www.abscr.cz/data/pdf/normy/nalez-us-pl-1-1992.pdf> (citace k 1. 3. 2020).

POUČENÍ Z TRANSFORMAČNÍ ZKUŠENOSTI

Lustrační zákony se v československých resp. českých podmínkách staly ústavně konformním řešením systémového překonávání důsledků nomenklaturního aparátu, zásadním řešením diskontinuity v personálním obsazení vedení státu, ochraně špiček veřejné správy a zčásti i hospodářské či finanční sféry, prevencí před řadou afér, jež se nevyhnuly jiným postkomunistickým zemím (Polsko, Maďarsko, Slovensko), stanovením podmínek pro instalování do vybraných funkcí a výraznou podporou postupného utváření právního státu.²⁹

Preventivní charakter zákona vychází zejména z faktu, že podstatná část kategorií (nomenklatura KSČ, členství v Lidových milicích atd.) je ověřována výhradně čestným prohlášením. Potvrzuje to ostatně také množství vydaných osvědčení od roku 1991: z celkového počtu 502 843 žádostí bylo dle zákona č. 451/1991 Sb. pouze 10 315 pozitivních (2,05 %) a dle zákona č. 279/1992 Sb. z 24 762 žádostí pouze 477 pozitivních (1,92 %).³⁰ viz *tabulka 1*.

Mezi nedostatky této právní úpravy patří především fakt, že se nevztahuje na veškeré mocenské opory komunistického totalitního režimu, například pomíjí příslušníky Vojenské kontrarozvědky z řad důstojníků a vojáků Československé lidové armády, příslušníky Pohraniční stráže či Zpravodajské správy Generálního štábu Československé lidové armády (na rozdíl od občanů – tajných spolupracovníků, kteří pod gesci zákona spadají v podstatě všichni). Podobně nediferencuje ani mezi příslušníky Veřejné bezpečnosti, např. zásahových či pohotovostních útvarů Sboru národní bezpečnosti či vojsk Ministerstva vnitra, z nichž někteří při službě totalitnímu režimu výrazně překračovali míru jeho podpory, včetně porušování platných zákonů případně lidských práv.³¹

Až přijetí zákona č. 250/2014 Sb., o změně zákonů souvisejících s přijetím zákona o státní službě, přineslo k 1. lednu 2015 zásadní změnu: bylo stanoveno, že

---

29 ŽÁČEK, Pavel, *Memory of Nations in Democratic Transition. The Czech Experience*, Praha 2015, s. 25.

30 Srov. odpověď ministra vnitra ČR Lubomíra Metnara na písemnou interpelaci, 26. 2. 2018, dostupné on-line: <https://www.ods.cz/clanek/16669-pisemna-interpelace-na-ministra-vnitra-ve-veci-statistickych-udaju-o-aplikaci-zakonu-c-451-1991-sb-a-279-1992-sb-ministerstvem-vnitra-v-letech-1992-2017> (citace k 1. 3. 2020); <https://www.mvcr.cz/clanek/lustrace-29644.aspx> (citace k 1. 3. 2020). Součet údajů zveřejněných či poskytnutých MV ČR a zahrnutých do tabulky bohužel nevychází.

31 Srov. ŽÁČEK, Pavel, *Boje o minulost*, s. 53–54; dále např. KOSAŘ, David, *Lustrace a běh času*, in: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠMÍČEK, Vojtěch (eds.), *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, s. 228–258; PŘIBÁŇ, Jiří, *Oppressors and Their Victims: The Czech Lustration Law and the Rule of Law*, in: MAYER-RIECKH, Alexander, DE GREIFF, Pablo (eds.), *Justice as Prevention. Vetting Public Employees in Transitional Societies*. New York 2007, s. 308–346.

TABULKA 1

Rok	Zákon č. 451/1991 Sb.		Zákon č. 279/1992 Sb.		Součet
	negativní	pozitivní	negativní	pozitivní	celkem
1991–2005	424 231	9 352	18 271	376	
2006	6 361	156	246	7	6 770
2007	4 336	202	3 502	63	8 103
2008	3 980	133	1 011	16	5 140
2009	3 475	98	455	10	4 038
2010	4 176	69	236	2	4 483
2011	3 152	51	156	1	3 360
2012	2 941	57	96	1	3 095
2013	2 117	37	42	0	2 196
2014	3 067	34	21	0	3 122
2015	1 978	34	44	0	2 056
2016	2 639	24	49	1	2 713
2017	1 465	21	44	0	1 530
2018	1 473	16	25	0	1 514
2019	1 161	13	48	1	1 223
Celkem	467 766	10 315	24 285	477	502 843

tzv. velký lustrační zákon se nevztahuje na ministry a náměstky člena vlády, tj. tzv. politické náměstky (čl. VI zákona). Toto politické rozhodnutí, prosazené navíc kvůli jednomu konkrétnímu politikovi – předsedovi politického hnutí do značné míry narušilo dosavadní nároky na bezúhonnost u nejvyšších státních úředníků a členů vlády.³²

32 Pro představu o účinnosti zákona č. 451/1991 Sb. bylo k 1. 1. 2018 na služebním úřadě Ministerstva vnitra, včetně Sekce pro státní službu, systemizováno celkem 281 služebních míst představených, na něž se vztahovala povinnost předkládat osvědčení. Viz odpověď ministra vnitra ČR Lubomíra Metnara na písemnou interpelaci, 26. 2. 2018, dostupné on-line: <https://www.ods.cz/clanek/16669-pisemna-interpelace-na-ministra-vnitra-ve-veci-statistickych-udaju-o-aplikaci-zakonu-c-451-1991-sb-a-279-1992-sb-ministerstvem-vnitra-v-letech-1992-2017> (citace k 1. 3. 2020).

ZÁVĚREČNÁ DOPORUČENÍ

Československá (česká) zkušenost potvrzuje, že nevhodnější postup při ochraně transformující se společnosti a státních orgánů je vyjmout informační systémy (operativní evidence) – i na ně navazující svazkovou agendu – bývalé tajné policie z pravomoci mocenského aparátu.

Na základě politického konsenzu, vyjádřeného přijetím zákona, je zapotřebí vytvořit nezávislou instituci, spravující originální podklady tajné policie. Na základě jejich analýzy posléze stanovit, jak je využít k lustracím, resp. očistě veřejné sféry. Operativní písemnosti, které nejsou nezbytně nutné pro další činnost nového bezpečnostního aparátu a zpravodajských služeb, z důvodu transparentnosti postupně zbavovat stupně utajení.

S ohledem na oprávněné zájmy veřejnosti, lačné po odkrytí utajovaných praktik totalitního režimu, je vhodné neveřejný systém lustrací kombinovat se zpřístupněním a otevřením archivů.

Česká, resp. slovenská zkušenost navíc potvrzují, že pětileté období platnosti tzv. lustračních zákonů je příliš krátké na to, aby ochránilo křehké instituce post-totalitního státu, zabránilo návratu reziduí totalitního režimu, případně zajistilo, aby se osoby kompromitované svým podílem na jeho podpoře, nevrátily zpět do státních a politických funkcí.